

JOLANTA MĘDELSKA
WSP w Bydgoszczy

KILKA WYRAZEŃ ZAIMKOWYCH W ROSYJSKO-POLSKIEJ KONFRONTACJI
PRZEKŁADOWEJ

Trafny dobór polskich odpowiedników rosyjskich zaimków, tak wydawałoby się oczywisty, w praktyce okazuje się wielkim problemem. Podobieństwo lub wręcz tożsamość brzmienia zaimków w obu językach stwarza pozory nieskomplikowanych stosunków przekładowych, fałszywie podpowiada "podstawianie" jako jedyną metodę uzyskania poprawnego tekstu polskiego. Pogląd taki jest bardzo rozpowszechniony nie tylko wśród osób słabo znających jeden z języków, znalazł on nawet pewne odbicie w rosyjsko-polskich słownikach ogólnych. Wystarczy jednak wnikliwiej przyjrzeć się tekstom w obu językach, by udowodnić nieprawdziwość tej utartej opinii. Wychodzi wówczas na jaw wiele różnic drobnych, dla przekładu jednak istotnych, a i różnic fundamentalnych jest również немало. Okazuje się, że zaimków brzmieniowo i funkcjonalnie jednakowych w obu językach w rzeczywistości prawie nie ma. Mało tego, istnieje cały szereg par przekładowych, które tylko umownie można nazwać zaimkowymi, bowiem zaimkowi w jednym języku odpowiadać może w drugim całe wyrażenie /zaimkowe lub nie/, wyraz nie będący zaimkiem czy zero. Rzeczywistość językowa wskazuje więc na potrzebę weryfikacji bardzo uproszczonej opinii o zaimkowych odpowiednościach przekładowych w obu językach.

Niniejszy artykuł ma na celu pokazanie kilku takich skomplikowanych stosunków przekładowych. Ze względu na słabe powiązanie między poszczególnymi wyrażeniami zaimkowymi każde z nich zostało rozpatrzone osobno.

TAKOЕ. Interesujące nas tu użycie notują Mir.¹ i BogII. w haśle takoj. Oba podają polski odpowiednik coś takiego.

Jest to istotnie jedyny translat dla takich np. kontekstów:

- /1/ Čelovek pozvoljet sebe takoe, kogda u nego net ničego svjatogo i dorogogo. /"Krest'janka" 1/82/
- /2/ I kogda takoe slučaetsja, ja, estestvenno, iskrenne rad. /"Smena" 18/82/
- /3/ Budto s vami ne slučalos' takoe? /"Smena" 15/82/
- /4/ Pri sil'nom zagrjaznenii atmosfery - možno vyjti iz diapazona. Takogo, ja nadejus', ne slučitsja. /"Sputnik" 9/82/
- /5/ Sam, lično on nikogda ničego ne utverzdał. Takogo ne bylo! On tol'ko slyšal i peredavał. /"Literaturnaja Gazeta" 35/82/

Czy nie będzie tu zřeczniejsze polskie nic takiego?
Mielibyśmy drugą parę przekładową: takoe - nic takiego.

Spójrzmy na kolejne przykłady:

- /6/ A skol'ko raz bylo takoe: priedut k nim druž'ja - tovarišči, sidjat, veseljatsja, pesni pojut. /"Smena" 16/82/
- /7/ Byvaet takoe. Spravitsja čelovek so svoimi nasuščnymi delami i odnaždy lovit sebja na mysli /.../ /"Sputnik" 7/82/
- /8/ Ved' takogo prosto ne možet byt', čtoby časy vypuskalis', no nigde ne remontirovalis'. /"Krokodil" 27/82/
Zastosujemy w tych kontekstach odpowiedniość takoe - tak. I jeszcze jedno użycie:
- /9/ - Takoj zajac prosekoj česal na vas, a vy ne streljali. usnuli pod kustom, čto li?
- Takoe pridumyvaete! Uvidel ja ego srazu, kak tol'ko zagonščiki šum podnjali. /"Krokodil" 35/81/

Jeżeli w przykładach 3-8 można zastosować proponowany przez Mir. i Bogil. translat coś takiego lekko tylko kaleząc polski tekst, to w wypadku 9 jest to już niemożliwe. Tu sytuacja podpowiada ekwiwalent oddający emocję oryginału /obruszenie/: takoe pridumyvaete! - też pan wymyślił!

VES'. Zwróćmy najpierw uwagę na różnicę w łączliwości rosyjskiego zaimka vse i polskiego wszystko.

/1/ Aleksandr Ivanovič pospešno ubral so stola vse sladkoe.

/"Smena" 17/82/

/2/ Vse novoe - bud' éto otdel'nyj dom ili celyj poselok - načinaetsja s proekta. /"Krest'janka" 8/82/

/3/ V etich izolirovannyh boksach est' vse neobchodimoe dlja uchoda za rebenkom. /"Rabotnica" 9/82/

W polskich odpowiednikach tych i podobnych konstrukcji między zaimkiem i przymiotnikiem zawsze występuje co: wszystko, co nowe, wszystko, co niezbędne itp. Jest to różnica warta odnotowania w słownikach przekładowych. W rosyjsko-polskich powinna znaleźć się w dwóch miejscach: w haśle ves' i haśle ničto /ničto čelovečeskoe mne ne čužno/, w polsko-rosyjskich zaś w haśle co.

Bardzo ładną parę przekładową zauważył Mir.: vse takoe /pročee/- takie różne rzeczy. Czy jednak uda się ją zastosować we wszystkich kontekstach? Spójrzmy na takie użycie:

/5/ /.../ pridetsja kirpiči taskat', musor stroitel'nyj odnosit' na svalku, nu i vse takoe. /"Literaturnaja Gazeta" 19/82/

Przekład no i takie różne rzeczy nie jest zły, brak mu jednak tej lekceważącej nutki, którą czujemy w oryginale. Zostałaby ona zachowana w translacji no i takie tam.

Kolejne ciekawe zastosowanie zaimka ves' to wyrażenie vsem i każdemu. Spośród wszystkich słowników odnotował je tylko Dwor. Podał /bez kwalifikatorów, komentarza, ilustracji/ jeden odpowiednik: wszem wobec i każdemu z osobna, sugerując jego uniwersalność. Wnikliwsza analiza ujawnia tu jednak bardzo skomplikowane stosunki przekładowe. Wyrażenie wszem wobec i każdemu z osobna podają polskie słowniki objaśniające. Notuje je SJPDor. w haśle wobec: "wszem wobec, wszem wobec i każdemu z osobna" - "do wiadomości wszystkich", SPFDor. w haśle wobec: "wszem wobec, wszem wobec i każdemu z osobna"-do wiadomości wszystkich", SJPSzymcz. w haśle wobec: "wszem wobec a. wszem wobec i każdemu z osobna"-do wiadomości wszystkich, wszystkim razem". Mamy więc w języku polskim synonimiczną konstrukcję - wszem wobec. Dwor. odrzucił jednak ten wariant zapewne dlatego, że nie doszukał się w nim tautologii, tak istotnej w rosyjskiej konstrukcji

vsem i každy. Wybrany przez niego frazeologizm, choć pleonastyczny, chyba również nie nadaje się na translata, a już na pewno nie może być odpowiednikiem jedynym. Przeszkadza nam jego znaczenie "do wiadomości wszystkich", którego nie ma rosyjska konstrukcja vsem i každy /BAS i Oż.: "vsem i každy, vsech i každygo. Vsem, vsech bez isključenij"/. Frazeologizm wszem wobec i každyemu z osobna oddaje więc treść i emocję rosyjskiego vsem i každy w kontekście 6:

/6/ - Eto ja sejdčas vystrietil! - govoril on vsem i každy.
/Literaturnaja Gazeta" 35/82/

Ale przecież w ogóle nie ma zastosowania w przykładzie 7:

/7/ /.../ do sich por v podavljajuščem bol'sinstve stran mira neobchodimost' vsestoronnego osvoenija prirodných resursov, daby edy ohvatilo vsem i každy, - eta neobchodimost' ešče ne stala "istinoj v poslednej instancii". /"Sputnik" 9/82/

Nie przyda się także w kontekstach 8 i 9:

/8/ "/.../ ja nužen vsem i každy
i každyj nužen mne." /ilustracja z BAS, hasło každyj
/9/ "/.../ klanjajutsja vsem i každy" /ilustracja z BAS,
hasło každyj./

Brak pełnej zbieżności w znaczeniu i zastosowaniu nie jest, niestety, jedyną różnicą między interesującymi nas wyrażeniami. Mają one również odmienne formy. Polska konstrukcja występuje tylko w celowniku, a rosyjska oprócz celownika ma również biernik /i dopełniacz/. Wyrażenie wszem wobec i každyemu z osobna jest skostniałe i w innej formie wystąpić nie może /przeszkadza temu jego pierwsza część - wszem wobec/, natomiast rosyjskie vsem i každy, choć odnotowane w BAS i Oż. tylko w dwóch formach, potencjonalnie może wystąpić we wszystkich przypadkach. Ta formalna różnica nie jest przecież drobna. Nie można jej pominąć zwłaszcza przy ustalaniu odpowiedniości przekładowych w dwóch spokrewnionych językach.

Istotna jest również sprawa różnic stylistycznych między proponowanym przez Dwor. translataem i translandem. Rosyjskie vsem i každy jest wyrażeniem neutralnym /w BAS i Oż. bez kwalifikatorów/, a polską konstrukcją wszem wobec i každyemu

z osobna opatrzona w SJPDor. kwalifikatorem fraz. wych. z użycia w SPPDor. - wych. z użycia żart. w SJPSzymcz. - przest. dziś żart. Tak nacechowane wyrażenie nie może być odpowiednikiem stylistycznie naturalnego vsem i každomu.

Vsem i každomu i wszem wobec i každemu z osobna nie stanowią więc /jak chce Dwor./ pary przekładowej. A przecież w języku polskim jest konstrukcja wiernie oddająca sens rosyjskiego wyrażenia vsem i každomu: wszystkim razem i každemu z osobna. Oba zwroty są dość popularne, stylistycznie raczej neutralne, nieskrępowane formalnie i chyba tożsame znaczeniowo. Proponowany przez nas polski odpowiednik jest wolny od kłopotliwego, bo zawężającego zakres stosowania, znaczenia "do wiadomości". Znaczy, tak jak i transland: wszystkim bez wyjątku, nie pomijając nikogo. Nie notują jednak tej konstrukcji polskie słowniki objaśniające. Zapewne dlatego nie dotarł do niej Dwor. Na wyrażenie to natrafiamy jednak przypadkowo w SJPDor. Otóż w hasle každy w użyciu rzeczownikowym podaje on ilustrację: "Wszystkim razem i každemu z osobna opowiadali o swoich nieszczęściach".

ETOT. Próżno szukać w słownikach polskiego odpowiednika zaimka этот w takim użyciu:

- /1/ Segodnja ne nado zabegat' ni v pračecnuju, ni v buločnuju, ni v masterskuju - ni nikuda. Ne nado terzat'sja somnenjami: pokupat' pal'to Svetke sejčas ili v sledujuščuju polučku. Segodnja ničego этого ne nado. /"Rabotnica" 9/82/
- /2/ I ja za sem'ju krepkuju, zdorowuju, gde carjat vzaimopenimanie, uvaženie i ljubov', gde radosti i trudnosti porovnu, gde net lži i predatel'stva. No esli godami ničego этого net, est' tol'ko vidimost' nastojaščich otnošenij - značit, sem'i net. /"Krest'janka" 2/82/

Nadaje się na translat połączenie nie /niczego/ takiego, ale lepsza będzie chyba konstrukcja nie z tych rzeczy.

ETO. Zajmiemy się tu homonimem zaimka wskazującego - partykułą ето. Częstka ta tworzy wspólnie z zaimkami pytajno - względnymi popularne konstrukcje. Nie ma i nie powinno być dla niej miejsca w hasłach zaimkowych, ale ponieważ w interesującym nas

użyciu występuje ona tylko z zaimkami, wpływ jej odpowiednika na poprawność całej polskiej konstrukcji jest oczywisty. Mir. podaje dla partykuły ekspresywnej èto trzy translaty: to, -że, -że, to. Potrzebny jest jeszcze jeden: tu. Zastosujemy go w następującym kontekście:

/1/ S tech por každyj prazdnik dlja menja - glubokie razmyśle-nija na temu, što by èto podarit' supruge. /"Literaturnaja Gazeta" 49/82/

GDE. Obok pary przekładowej gde - gdzie istnieje też od-powiednik gde - skąd² ... Zaimek skąd jest jedynym możliwym translatem w następujących kontekstach:

/1/ Sobrali našich aktivistov, poprosili, što by každyj na svoem učasťke vnimatel'no osmotrel'sja, s ljud'mi posovetoval'sja:

gde vzjat' rezervy? /"Krest'janka" 1/82/

/2/ No gde vzjat' semena klevera? /"Krest'janka" 8/82/

/3/ Bud' sil'nyj. No gde vzjat' èti siły? /"Krest'janka" 8/82/

DRUGOE. Znane są w języku rosyjskim połączenia zaimkowe što-to drugoe, što-to lišnee itp. Nietrudno zauważyć, że zaimek jest w tych konstrukcjach członem martwym. Jest elementem sta-łym, powtarzającym się we wszystkich tego typu wyrażeniach. Całe obciążenie semantyczne spada na drugą część połączenia. Zapewne to /a także wysoka frekwencja/ było powodem wyzerowa-nia zaimka. Przymiotnik /lub inny zaimek/ funkcjonuje samo-dzielnie. Bardzo aktywny jest w tej roli zwłaszcza zaimek dru-goe. Został nawet odnotowany przez BogIl. i Mir. Obaj autorzy podają parę przekładową drugoe - co innego, mając na uwadze ta-kie np. konteksty:

/1/ Èto chorošo. Plocho drugoe: obeščajut vse èti novye metody značitel'no bol'še tego, što oni real'no mogut dat'. /"Sput-nik" 9/82/

Zjawisko jest jednak szersze. Spójrzmy na kolejne przykłady:

/2/ Prišlos' vybrasyvat'. Zapomnite što, podumajte, počemu vy-brosili. I postarajtes' vpred' ne pokupat' lišnego. /"Ra-botnica" 9/82/

/3/ I vdrug vspomnil radostnoe: babuška segodnja priezžaet /.../ /"Smena" 18/82/

/4/ V rezul'tate den'gi raschodjatsja po pustjakam, a to, što dejstvitel'no neobchodimo, tak i ne kupleno. Čto by podobnego ne slučalos', sprositi sebja, nužno li vam to, što ne-ožidanno rešili kupit' /.../ /"Krest'janka" 9/82/

/5/ /.../ No Elena vskinula golovu:

- Zlce ty ili kto-libud' ot menja videl? /"Sovetskaja ženščina" 9/82/

Wiele jest rosyjskich przymiotników lub zaimków, których nadrzędnikiem może być zaimek nieokreślony što-to, funkcyjonyjących już samodzielnie /sporadycznie lub często/. Może nawet wszystkie mają taką możliwość? Niewątpliwie sprawa ta wymaga gruntowniejszych badań. Oczywiście jest jej znaczenie dla leksykografii rosyjsko-polskiej, bowiem dostrzeżone zjawisko zdaje się nie mieć analogii w języku polskim. Występują w nim raczej pełne grupy: zaimek nieokreślony + przymiotnik lub inny zaimek. Będzie to jednak dla leksykografów kwestia wyjątkowo kłopotliwa. Trudno przecież w każdym z "zakwalifikowanych" hasel przymiotnikowych zamieszczać wskazówkę o interesującym nas użyciu, zaś elementem wspólnym, wiążącym jest tu wyzerowany zaimek.

Cytowane przykłady 2 i 4 nasuwają jeszcze jedną myśl. Otóż zapis podany przez Bogil. i Mir. /drugoe - co innego/ jest nieprecyzyjny. Pomija możliwość wystąpienia w tej konstrukcji polskiego zaimka nic.

MAT' EST' MAT'. Interesować nas tu będą konstrukcje wydzielone w następujących przykładach:

/1/ A Tamare Aleksandrowne ne do veselja, mečetsja meždu do-čer'ju i peč'ju - vse li kak nado? Mat' est' mat'. /"Krest'janka" 6/82/

/2/ Ne vygovarivala mužu, kogda on javljalsja s rybalki nave-sel'e. Mužčiny est' mužčiny. /"Sovetskaja ženscina" 7/82/

/3/ No prikaz est' prikaz, ego nado vypolnit' /.../ /"Smena" 18/82/

Tłumaczenie składników daje niezły rezultat w kontekście 3: rozkaz jest rozkazem, ale w 1 i 2 jest nieprzydatne, chociaż otrzymujemy wyrażenia gramatycznie poprawne. Dobrze natomiast

nadają się na translata konstrukcje jak matka, to matka, jak mężczyźni, to mężczyźni lub co matka, to matka, co mężczyźni, to mężczyźni. Można w ten sposób przełożyć również wyrażenie z kontekstu 3. Znajdą się zapewne i takie kontaksty, w których będzie miała zastosowanie odpowiedniość mat' est' mat' - jak to matka. Po opracowaniu odpowiedniej reguły przekładowej takie pary powinny znaleźć się w słowniku rosyjsko-polskim w haśle byt'.

PRZYPISY

- 1 Wykaz słowników i ich skrótów podaje na końcu artykułu.
- 2 Wprawdzie w Dwor. jest para przekładowa gde - skąd, ale oba zaimki występują w funkcji ekspresywnej: gde tam! - skąd!

WYKAZ SKRÓTÓW

- BogIl. - A. Bogusławki, Ilustrowany słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski, Warszawa 1978
- Dwor. - Podręczny słownik rosyjsko-polski, pod red. J. H. Dworeckiego, wyd. VII, Warszawa 1980
- Mir. - A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak, Wielki słownik rosyjsko-polski, T. 1-2, Warszawa-Moskwa 1970
- BAS - Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, T. 1-17, Moskwa-Leningrad 1950-1965
- Oz. - S. I. Ożegov, Slovar' russkogo jazyka, izd. dvenadcatoe, stereotipnoe, pod red. N. Ju. Śvedovoj, Moskwa 1978
- SJFDor. - Słownik języka polskiego, pod red. W. Doroszewskiego, T. 1-10, Warszawa 1958-1968
- SJFSzymcz. - Słownik języka polskiego, pod red. M. Szymczaka, T. 1-3, Warszawa 1978
- SJFDor. - Słownik poprawnej polszczyzny, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973

РУССКО-ПОЛЬСКИЙ СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РУССКО-ПОЛЬСКИХ МЕСТО-
ИМЕННЫХ ОБОРОТОВ

Резюме

Сходство или даже тождество звучания местоимений в польском и русском языках создает впечатление несложных переводных отношений. Однако в действительности местоимений, которые звучат и функционируют одинаково в обоих языках, очень мало. Существуют такие переводные пары, в которых местоимению в одном языке соответствует в другом целый оборот /местоименный или неместоименный/, неместоимение или нуль. Языковая действительность указывает на необходимость пересмотра упрощенного мнения о местоименных переводных парах в обоих языках.